

Autochtoon plantsoen in opmars

Agentschap voor
Natuur en Bos

Colofon

Een uitgave van
Agentschap voor Natuur en Bos
Koning Albert II-laan 20 bus 8, 1000 Brussel

Tekst
ANB (Tom Neels en Inge Serbruyns) i.s.m. INBO (Karen Cox en Kristine
Vander Mijnsbrugge)

Foto's
Kristine Vander Mijnsbrugge en Karen Cox

Lay-out
Patrick Van den Berghe

Depotnummer
D/2009/3241/380

Uitgave
September 2009

V.u.: Dirk Bogaert, Agentschap voor Natuur en Bos

*Foto cover: geoogste zaden (vlnr, boven) hazelaar, bosroos, rode kornoelje, spork,
hondsroos, (onder) eenstijlige meidoorn, sleedoorn en haagbeuk*

Autochtoon plantsoen in opmars

Inhoud

1. Autochtone bomen en struiken
2. Autochtone bomen en struiken in Vlaanderen
3. Bescherming van autochtone bomen en struiken
4. Autochtoon plantsoen
5. Plantadvies
6. Autochtone bomen en struiken bij het Agentschap voor Natuur en Bos
7. Meer info

1 Autochtone bomen en struiken

Inheems of autochtoon?

Een plantensoort is inheems in Vlaanderen als Vlaanderen binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort ligt. Een individuele plant is autochtoon of oorspronkelijk inheems in een bepaalde streek in Vlaanderen, als deze een nakomeling is van planten die zich sinds hun spontane vestiging na de laatste ijstijd altijd natuurlijk hebben verjongd, of die kunstmatig vermeerderd werden met strikt lokaal materiaal. Een zomereik afkomstig uit de Balkan is dus niet autochtoon in Vlaanderen, maar de soort zomereik is hier wel inheems.

Waarom zijn autochtone planten belangrijk?

Autochtone planten kunnen beter aangepast zijn aan ziektes, uitzonderlijke vorstperiodes, interacties met andere organismen, ... dan niet-autochtone. Ze hebben zich immers gedurende vele eeuwen aangepast aan de lokale groeiomstandigheden. Deze aanpassingen zijn opgeslagen in het genetisch materiaal van de planten en zijn daarom overerfbaar. Maar vele autochtone bomen en struiken worden bedreigd door ontbossing, bosfragmentering, intensief bosgebruik en het verdwijnen van kleine landschapselementen. Voor heel wat soorten blijft er nog maar hier en daar een restpopulatie over in Vlaanderen. Ook de massale aanplant van inheemse soorten met niet-autochtone herkomst vormt een bedreiging voor de resterende autochtone populaties. Door inkruising van niet-autochtone genetische informatie in de autochtone populaties wordt de genetische diversiteit beïnvloed. Daarbij kan heel wat informatie verloren gaan. Genetische diversiteit is helaas geen simpele optelsom. We willen de autochtone populaties van bomen en struiken de nodige kansen bieden voor het behoud en de verdere evolutie van hun genetische diversiteit, zodat zij sterk staan voor de toekomst. Daarom moeten we autochtone populaties beschermen, en zoveel mogelijk autochtoon plantsoen gebruiken bij aanplantingen.

2 Autochtone bomen en struiken in Vlaanderen

Inventarisaties

Euwenoude hakhoutstoot van zomereik in het Warandebos te Wetteren.

Van 1997 tot 2006 liep in opdracht van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) een gebiedsdekkende inventarisatie van de autochtone bomen en struiken in Vlaanderen. De bomen en struiken die werden geïnventariseerd kregen een quotering gaande van 'vrijwel zeker autochtoon' tot 'mogelijk autochtoon'. De belangrijkste criteria die bij de beoordeling van autochtoniteit gebruikt werden zijn: de ouderdom van bossen en houtkanten, de aanwezigheid van indicatorplanten voor oude bossen, de aanwezigheid van oude bomen of hakhoutstoven, het samen voorkomen van de typische waaier aan standplaatseigen bomen en struiken en uiterlijke kenmerken.

De rapporten van de inventarisaties kun je opvragen bij het Agentschap voor Natuur en Bos (contacteer Tom Neels). Een overzicht van de rapporten vind je op: <http://contactpunt.inbo.be>, doorklikken naar: autochtone bomen en struiken > inventaris.

Herkomstgebieden

Wat en waarom?

Een herkomstgebied is een geografische regio waarbinnen uniforme ecologische groeicondities heersen. Er kan verwacht worden dat binnen deze herkomstgebieden de autochtone bomen en struiken aangepast zijn aan deze omstandigheden en dat er weinig genetische verschillen zijn tussen planten van één herkomstgebied. Wanneer je autochtoon plantsoen wil aanplanten dient dit te gebeuren met plantsoen afkomstig van hetzelfde herkomstgebied als waar de aanplanting gebeurt.

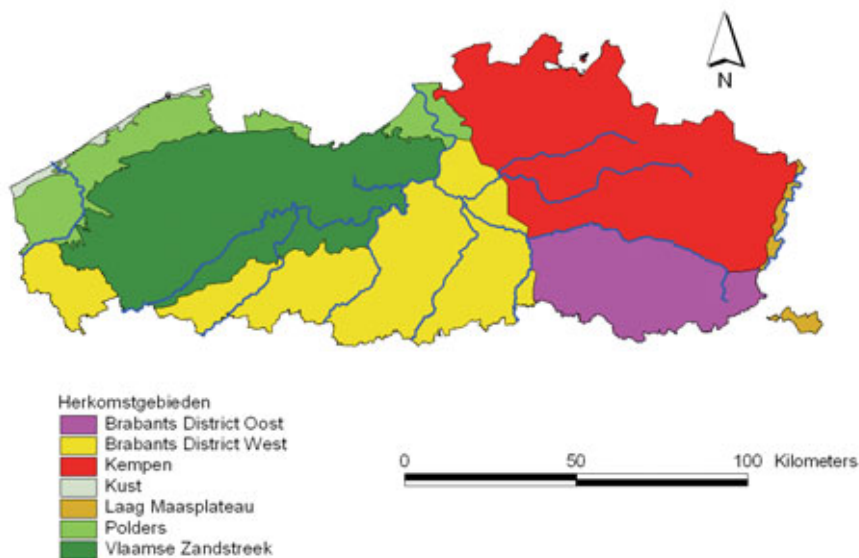

Bloeiwijze van boswilg.

Welke herkomstgebieden werden gedefinieerd voor Vlaanderen?

De herkomstgebieden zijn afgebakend op basis van bodemkundige, hydrologische en klimatologische factoren en op basis van de verspreiding van plantensoorten (zie kaartje). Deze afbakening houdt geen rekening met informatie over de genetische diversiteit tussen populaties van autochtone bomen en struiken omdat voor de meeste soorten hierover nog niets gekend is. Indien deze informatie wel voorhanden is, dan passen we de herkomstgebieden specifiek voor de soort aan. Voor haagbeuk bleek na onderzoek dat geheel Vlaanderen als herkomstgebied beschouwd mag worden.

Vlaanderen is ingedeeld in vijf herkomstgebieden: Vlaamse Zandstreek, Kempen, Brabants District Oost, Brabants District West en Laag Maasplateau. De herkomstgebieden zijn grensoverschrijdend. Bij het herkomstgebied Vlaamse Zandstreek zijn nog twee kleinere deelgebieden opgenomen, namelijk de kust en de polders.

De herkomstgebieden in Vlaanderen

3 Bescherming van autochtone bomen en struiken

Nu de inventaris afgerond is weten we niet enkel waar nog autochtone bomen en struiken in Vlaanderen voorkomen, we weten nu ook dat ze heel zeldzaam zijn. Van sommige soorten zijn de autochtone exemplaren bijna uitgestorven. Elke bescherming van de resterende autochtone planten is daarom sterk gewenst. Heel wat locaties kennen een versnipperd eigendomsstatuut waardoor bescherming en goed beheer niet altijd mogelijk zijn. Gemeenten houden bij het verlenen van kapvergunningen best rekening met het al dan niet aanwezig zijn van autochtone bomen en struiken. Regionale Landschappen kunnen eigenaars contacteren en motiveren tot behoud en beheer van de autochtone populaties.

Voor sommige soorten zijn de autochtone individuen zo zeldzaam dat een vegetatieve vermeerdering van de resterende individuen zich opdringt. Via aanplantingen met deze stekken of enten kunnen we zo op zijn minst de genetische diversiteit van deze relictten bewaren (= genenbank). Het INBO legt genenbanken aan van onder andere zwarte populier, wilde appel, verschillende wilde rozen, wegedoorn en fladderiep.

*Enten van wilde appel, vermeerderd ter
bewaring en bescherming van deze uiterst
zeldzame boomsoort.*

4 Autochtoon plantsoen

Plantsoen kopen bij kweker

Heb je interesse om autochtoon plantsoen te gebruiken, dan kun je terecht bij een aantal privékwekerijen. Om je al wat op weg te helpen bij je zoektocht, heeft het INBO een lijst opgemaakt van kwekers die aanbevolen herkomsten verhandelen. Tot deze aanbevolen herkomsten behoren ook verscheidene autochtone. Zowel de lijst van kwekers als de folder over aanbevolen herkomsten kun je via het Contactpunt Bosbouwkundig Teeltmateriaal bekomen (<http://contactpunt.inbo.be>). Bij het plantsoen kun je een 'document van de leverancier' bekomen. Dit garandeert dat je de gevraagde herkomst verkregen hebt.

Er zijn Regionale Landschappen en afdelingen van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) die voor hun aanplantingen zelf het nodige autochtone plantsoen voorzien. De kwekers bieden soms de overschotten hiervan aan. Deze planten dragen echter geen document van de leverancier. Of je aankoop daadwerkelijk autochtoon is, berust op goed vertrouwen.

Door alle geleverde inspanningen is er steeds meer autochtoon plantsoen voorhanden. Maar voorlopig overschrijdt de vraag nog steeds het aanbod. Daarom legt het INBO autochtone zaadtuinen aan waarin grotere hoeveelheden zaden zullen geoogst worden (een overzicht vind je op: <http://contactpunt.inbo.be>, doorklikken naar: autochtone bomen en struiken > plantsoen. Naarmate de zaadtuinen beginnen te produceren zal dit knelpunt gaandeweg opgelost geraken. Dit vraagt natuurlijk wel wat tijd.

Erkende en aanbevolen herkomsten

Een erkende herkomst kan een bos, houtkant, haag, zaadtuin, enz. zijn waar een kweker of zaadhandelaar officieel kan oogsten. Het is een herkomst die aan een aantal voorwaarden beantwoordt, vastgelegd in een Europese richtlijn. De oogster kan een certificaat (of bewijs van herkomst) bekomen voor het geoogste zaad. Dit certificaat dient als basis voor het 'document van de leverancier'. Er zijn vier categorieën van erkende herkomsten: van bekende origine, geselecteerd, gekeurd en getest. Het meeste autochtone plantgoed van Vlaanderen valt onder de eerste categorie waarbij enkel de origine van belang is en niet de bosbouwkundige kwaliteiten (in tegenstelling tot de andere categorieën).

Het INBO stelt uit de erkende herkomsten een lijst op van 'aanbevolen herkomsten'. Deze lijst geeft per soort een overzicht van betrouwbare en geschikte herkomsten voor Vlaanderen. Een herkomst is aanbevolen omdat ze een grote kans biedt om kwaliteitsvol en aangepast plantsoen te leveren. Zowel autochtone als niet-autochtone erkende herkomsten zijn in de lijst opgenomen.

Subsidies

Het besluit van de Vlaamse regering over de subsidiëring van beheerders van openbare en privé-bossen bepaalt de subsidies voor bebossen en herbebossen. Afhankelijk van de gebruikte soort kan een privé-persoon of openbare instelling subsidies krijgen. Wanneer de beplanting met aanbevolen herkomsten uitgevoerd wordt kan men een extra subsidie verkrijgen van 250 €/ha. Ook de aanbevolen autochtone herkomsten in Vlaanderen vallen hieronder. Je moet wel het document van de leverancier kunnen voorleggen.

Haagbeukzaailingen.

DOCUMENT VAN DE LEVERANCIER
voor bosbouwkundig teeltmateriaal (EG Richtlijn 1999/105/EG)

Document nr :

Leverancier :

Bestemming :

Registratienummer:

Aard van het teeltmateriaal

(zaad, delen van planten, planten met blote wortel, planten in container) :

Botanische naam :

Basiscertificaat nr :

Categorie (van bekende origine, geselecteerd, gekeurd, getest) :

Oorsprong (autochtoon, niet-autochtoon, inheems, niet-inheems, onbekend) :

Type uitgangsmateriaal (zaadbron, opstand, zaadtuin, moederplant v. familie(s),
kloon, mengsel v. klonen) :

Land van herkomst :

Herkomstgebied :

Referentie van het uitgangsmateriaal/herkomstgebied in het nationaal register :

Hoeveelheid :

Leeftijd :

Teeltwijze:

Doeleinde van het materiaal :

Is het uit zaad verkregen materiaal achteraf vegetatief vermeerderd? :

Is het materiaal genetisch gemodificeerd? :

In geval van populeren

Etiketten van nr :

tot :

Grootteklasse voor poten (N1, N2) :

In geval van zaden

Rijpingsjaar :

Duizendkorrelgewicht :

Zuiverheid :

Kiempercentage van zuiver zaad :

of percentage levensvatbare zaden :

Aantal kiemkrachtige zaden / kg :

of aantal levensvatbare zaden / kg :

Datum :

Handtekening van de leverancier

Oogsten van autochtoon zaad door vrijwilligers aan een oude bosrand.

Zelfvoorzien in plantsoen

Om aan het nodige autochtone plantsoen te geraken kun je zelf zaad oogsten. Momenteel gebeurt dit o.a. reeds door enkele Regionale Landschappen en het ANB. Ze oogsten op geïnventariseerde locaties die niet erkend zijn en die dus niet op de lijst van aanbevolen herkomsten staan. Op de erkende locaties oogsten immers de kwekers. Om een oogstcampagne op poten te zetten, moet je enkele regels volgen die het ANB en het INBO in een handleiding goten (<http://contactpunt.inbo.be>, doorklikken naar: autochtone bomen en struiken > plantsoen). Vervolgens laat je je plantsoen opkweken bij een privé-kweker op basis van contractteelt. Het contract verbindt je ertoe om tegen een vastgelegde prijs het plantsoen te kopen in aantallen voorzien in de overeenkomst. Gewoonlijk kan de kweker de overschotten vrij verkopen.

Het voordeel is dat je niet afhangt van de reguliere markt voor je plantsoen. Je moet het benodigde aantal planten wel twee tot drie jaar op voorhand kunnen inschatten, omdat het opkweken nu eenmaal zoveel tijd kost. Het is bovendien een zeer arbeidsintensieve opgave.

Mocht je van plan zijn om zelf te oogsten, neem dan zeker contact op met het INBO en/of het ANB. We kunnen je helpen bij het uitzoeken van geschikte oogstlocaties. Bovendien worden alle gegevens van de oogst verzameld in een databank van het INBO. Zo kunnen we waar nodig bijsturen en heb je een middel om je oogstactiviteiten goed bij te houden (meer info bij Kristine Vander Mijnsbrugge).

5 Plantadvies

Bij bebossing, herbebossing, aanleg van een houtkant of andere aanplantingen van bomen en struiken moet je eerst uitmaken welke soorten geschikt zijn (1). Vervolgens beslis je welke herkomsten je zal kopen, of met andere woorden waar het zaad, waaruit het plantsoen opgekweekt werd, in oorsprong vandaan komt (2). We willen erover waken dat regionaal plantgoed op de juiste plaats terechtkomt. Het aanplanten van niet aangepast handelsplantsoen uit bijvoorbeeld Oost-Europa kan op termijn ongekende gevolgen hebben.

1 Welke soorten?

Hou rekening met:

A. Ligging van de aanplant

In natuurgebieden, landschappelijk waardevolle streken en bossen speelt de ecologische waarde een belangrijke rol en beperk je je best tot streekeigen soorten. In een verstedelijkte omgeving is de keuze tussen het gebruik van inheemse soorten of exoten minder van belang.

B. Lokale bodemgeschiktheid

Sommige inheemse soorten zijn streekgebonden omwille van specifieke bodemeisen. In de leemstreek van Vlaanderen groeien een reeks soorten die niet voorkomen aan de kust of in de Kempen, tenzij ze door de mens aangeplant zijn. Een beekvallei herbergt andere soorten dan een hoger gelegen zandige heuvel even verderop. Het programma BOBO (BOdemgeschiktheid BOsbomen), ontwikkeld aan het INBO, geeft aan hoe een soort op een bepaalde bodem zal gedijen en omgekeerd (www.inbo.be, doorklikken naar: kenniscentrum > duurzaam gebruik > bos > bosaanleg > bodemgeschiktheid).

C. Autochtone populaties in de omgeving

De inventaris van autochtone bomen en struiken in Vlaanderen kan helpen om de streekeigenheid van een soort te bekijken. Het INBO stelde op basis van deze inventaris per ecodistrict lijsten samen van de soorten waarvan autochtone populaties voorkomen. Deze lijsten zijn vooral voor struiksoorten waardevol. Je kan ze raadplegen op: www.inbo.be, doorklikken naar: kenniscentrum > beheer en ontwikkeling > bosontwikkeling > plantadvies.

D. Het natuurlijke bostype

Was de mens er niet, dan zou er in Vlaanderen veel bos zijn. De natuurlijke bostypes weerspiegelen deze 'natuurlijke' bossen en kunnen een hulpmiddel zijn bij het plannen van een aanplant. Een eenvoudig overzicht van de belangrijkste types in Vlaanderen en hun specifieke soortenrijkdom zijn te vinden op: www.inbo.be, doorklikken naar: kenniscentrum > duurzaam gebruik > bos > bosaanleg > beheer en ontwikkeling > bosontwikkeling > plantadvies

E. Het cultuurhistorisch gebruik

Cultuurhistorische gebruiken kunnen karakteristiek zijn voor welbepaalde streken. Zo kunnen uitheemse soorten om cultuurhistorische redenen toch thuishoren in een specifieke regio.

*Omvangrijke winterlinde met
Mariabeeldje aan rand van een
oude haagbeuken-
haag te Aalst.*

2 Welke herkomsten?

Autochtoon of niet autochtoon?

A. Ecologisch en/of cultuurhistorisch doel

Autochtoon plantsoen is aan te bevelen in elke aanplanting met een ecologische doel en in heel wat cultuurhistorische aanplantingen. Bij aanplanting van niet-economische boomsoorten en struiksoorten is het wenselijk enkel autochtoon plantsoen te gebruiken in en rond alle openbare bossen en natuurterreinen. In de omgeving van autochtone populaties kan je ook best enkel autochtoon plantsoen aanplanten. Door kruisbestuiving kan handelsplantsoen van 'verre' herkomst de autochtone genetische diversiteit beïnvloeden. Dit willen we vermijden.

B. Houtproductie

Autochtoon plantsoen gecertificeerd onder de categorie 'van bekende origine' is nog niet beoordeeld op economische kwaliteit. Als je kwaliteitshout wil produceren gebruik je best plantsoen met een herkomst van de categorie 'geselecteerd' of hoger, en dat op de lijst van aanbevolen herkomsten staat. Deze zijn uitgekozen op basis van ecologische aspecten, vitaliteit en economische kwaliteit. Daarnaast weet elke bosbouwer dat de kwaliteit van de bomen niet enkel van de herkomst maar ook sterk van het beheer afhankelijk is.

Gevleugeld zaad van veldesdoorn.

6 Autochtone bomen en struiken bij het Agentschap voor Natuur en Bos

Eind 2007 was de inventarisatie van autochtone locaties in Vlaanderen afgerond. Nadien is er werk gemaakt om al deze kostbare gegevens te verzamelen in een gebruiksvriendelijke databank, gelinkt aan een gislaag.

Daarnaast neemt het ANB ook op het terrein actie tot het behoud en uitbreiding van het areaal autochtone bomen en struiken. Zo voorkomt het ANB via beheermaatregelen dat autochtone relictten verdwijnen.

Het agentschap oogst zelf zaden, zowel op geïnventariseerde locaties als in speciaal aangelegde zaadboomgaarden. Deze laatste bestaan meestal uit een aanplant van een beperkt aantal soorten in een breed plantverband. Zij hebben als voordeel dat ze makkelijker te bereiken, te onderhouden en te oogsten zijn. De eerste zaadboomgaarden dragen reeds zaad. Het is de bedoeling dat het zaad van de boomgaarden ook ter beschikking komt van de kwekerijsector.

De opkweek van het geoogste zaad tot plantsoen gebeurt in de ANB-kwekerijen in Koekelare en Brasschaat. Zij hebben zich toegelegd op autochtoon plantsoen. Enkel zomer- en wintereik worden omwille van de grote aantallen via contractteelt bij externe kwekers opgekweekt. Hierbij wordt jaarlijks een hoeveelheid eikels tot twee- of driejarig plantsoen opgekweekt en geleverd aan ANB.

Bij aanplanting van struiksoorten wordt waar mogelijk altijd de voorkeur gegeven aan autochtoon plantgoed. Bij (hoofd)boomsoorten spelen bij de keuze van het plantsoen ook nog andere factoren mee, zoals de economische kwaliteit bij een volgroeiende en te vellen boom. Houtproductie is namelijk ook een belangrijke functie van het bos. Daarom wordt plantgoed van op houtkwaliteit geselecteerde erkende herkomsten gebruikt. Toekomstig wetenschappelijk onderzoek moet nog uitwijzen wat de potentiële economische kwaliteiten van de autochtone herkomsten zijn.

7 Meer info

Contactpersonen

Kristine Vander Mijnsbrugge (INBO, kristine.vandermijnsbrugge@inbo.be, tel 054 43 71 46): zaadoogst op niet-erkende locaties, aanleg autochtone zaadtuinen, wetenschappelijk onderzoek op autochtone populaties, inventarisatie naar autochtone bomen en struiken

Tom Neels (ANB, tom.neels@lne.vlaanderen.be, tel. 02 553 14 88): algemene informatie en inventarisatierapporten

Inge Serbruyns (ANB, inge.serbruyns@lne.vlaanderen.be, tel. 02 553 81 21): contractteelt ANB en oogst autochtone zaden in ANB-domeinen

Inverde: (www.inverde.be, tel 02 657 93 64): cursus 'Inheemse bomen en struiken'

Op het web

Overzicht rapporten:

<http://contactpunt.inbo.be>, doorklikken naar: autochtone bomen en struiken > inventaris

Contactpunt, lijst van aanbevolen herkomsten:

<http://contactpunt.inbo.be>

Plantadvies, presentielijsten autochtone populaties per ecodistrict, overzicht natuurlijke bostypes: www.inbo.be, doorklikken naar: kenniscentrum > beheer en ontwikkeling > bosontwikkeling > plantadvies

Website van het Agentschap voor Natuur en Bos: www.natuurenbos.be
([http://www.natuurenbos.be/thema's/bos/bosbeleid/autochtone bomen en struiken](http://www.natuurenbos.be/thema's/bos/bosbeleid/autochtone_bomen_en_struiken))

Cursus autochtone bomen en struiken: www.inverde.be/cursusopen.php

